

UMIEJĘTNOŚĆ KREOWANIA WARTOŚCI KULTURY FIZYCZNEJ PRZEZ STUDENTÓW WYCHOWANIA FIZYCZNEGO

Pluralizm czy chaos aksjologiczny – cecha nowoczesnego społeczeństwa

Zmiany funkcjonowania określonych systemów politycznych, społecznych, gospodarczych dokonują się z różnym nasileniem nieustannie. Od czasów Oświecenia przesyconego ideami postępu i walki z obskurantyzmem społeczeństwa stawały się coraz bardziej „nowoczesne”. Każda z wprowadzanych zmian, charakterystyczna dla pewnych etapów rozwoju społeczeństw, niosła ze sobą także różnego rodzaju mankamenty, będące aspiracją do kolejnych reform. Jednym z ważnych momentów tych przemian stało się społeczeństwo przemysłowe, które socjologowie określają mianem „społeczeństwa nowoczesnego”

Po roku 1989 termin „transformacja ustrojowa” znalazł się w grupie pojęć pozwalających zrozumieć to, co dokonało się w Polsce i wielu krajach postkomunistycznych. Określał on procesy, które zostały zapoczątkowane w tamtym okresie i trwają nadal, nabierał jednak odmiennych znaczeń z pozycji osób, podejmujących próbę opisanie czy wyjaśnienia zachodzących zjawisk. Procesy te charakteryzują oczywiście określone społeczeństwa i w istocie wynikają z konkretnej rzeczywistości społecznej danego kraju. Podstawowe czynniki zmiany społecznej pozostają wszędzie takie same, tyle, że występują w innym nasileniu w różnych społecznościach. Efekty omawianych przemian są także wielorakie, chociaż w pewnych wymiarach obserwuje się wyraźne podobieństwa. Jedną z takich zdobyczy nowoczesności jest pluralizm aksjologiczny, czyli współistnienie wielu różnych wartości, wśród których jednostki i grupy społeczne mogą dokonywać wolnych i świadomych wyborów. Fakt ten stał się właśnie punktem wyjścia zasadniczych problemów. Okres transformacji stworzył warunki do opowiadania się za różnymi systemami wartości, ale zrodził także wiele paradoksów, bowiem ludzie, którzy z dnia na

dzień znaleźli się w innej rzeczywistości społecznej nie zostali przygotowani do tego rodzaju możliwości. I. Nowosad¹ zwraca uwagę na to, że już samo sformułowanie „czas przejścia”, którym zwykło się określać ten okres przemian, nie precyzuje ani drogi, jaką należy pokonać, ani potrzebnego na to czasu. Ustalone zostają jedynie: stan wyjściowy i cel, do którego należy dążyć, a jednostka umiejscowiona gdzieś pomiędzy „tradycją a ponowoczesnością” ma prawo czuć się pozbawiona punktów odniesienia. Problem ten najsilniej dotknął młodych ludzi, którzy nie mogąc korzystać z gotowych wzorców zachowań poprzednich pokoleń stanęli w obliczu zagubienia aksjologicznego. Oferta wartości przygotowana dla nich stała się tak bogata i różnorodna, że w krótkim czasie zachwiała proporcje między światem wartości materialnych i duchowych, a przy braku wskazówek dotyczących konsekwencji określonych wyborów, zamieniła się w chaos aksjologiczny.

Zjawisko „szumu wartości” odbiło się we wszystkich sferach rzeczywistości społecznej i we wszystkich wymiarach ludzkiej egzystencji. Nie ominęło również obszaru oświaty, prowadząc do niedostatków w zakresie orientacji aksjologicznej podmiotów edukacyjnych, słabej często kondycji instytucji oświatowych i niedostosowania zmian strukturalnych do przeobrażeń społecznych. Tymczasem, jak podkreśla U. Ostrowska „edukacja jest procesem, który poza sferą aksjologiczną spełniony być nie może”², mimo iż z punktu widzenia teleologii wychowania pewnym celom można przypisywać różne wartości, to niemożliwym jest jednak realizowanie strategii pedagogicznej w oderwaniu od wartości. W założeniach każdej z nich tkwi realizowanie bądź osiąganie wartości – w przeciwnym razie byłaby ona pozbawiona sensu³

Jednym z największych wyzwań w tym obszarze była zmiana filozofii edukacyjnej z klasycznej triady: wiedza – umiejętności – nawyki, odsuwającej świat wartości w nieokreśloną przyszłość, na filozofię o silnym fundamencie aksjologicznym. Wprawdzie, jak zauważa W. Sawczuk „Charakterystyczną cechą obecnego czasu jest także i to, iż nie jest możliwe skonstruowanie jednego akceptowanego metaparadygmatu, jednoczącego pedagogikę w płaszczyźnie najogólniejszych założeń ontologicznych i epistemologicznych”⁴, to rozwiązaniem wydaje się być poszukiwanie i konstruowanie wielu równoprawnych mikroparadygmatów, określających możliwe do realizacji działania.

Problem braku mocnego osadzenia na wartościach dotknął także sferę kultury fizycznej. Współczesny człowiek eliminuje stopniowo ze swojego

1 I. Nowosad (2005): *Pomiędzy dwoma światami. Nauczycielskie nastawienia wobec czasu edukacyjnej zmiany*. W: W. Horner, M. Szymański (red.): *Nauczyciel i kształcenie nauczycieli. Zmiany i wyzwania*. Warszawa.

2 U. Ostrowska (2000): *Aspekty aksjologiczne w edukacji*. Olsztyn 2000, s. 8.

3 K. Konarzewski (1982): *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych*. Warszawa.

4 W. Sawczuk (2000): *Nauki pedagogiczne wobec wartości oraz zmiany społecznej (wybrane problemy)*. W: U. Ostrowska (red.): *Aspekty aksjologiczne w edukacji*. Olsztyn, s. 70.

życia ruch i zmierzając za postępem cywilizacyjnym w niewielkim stopniu odczuwa potrzebę aktywności fizycznej. Ulegając silnemu zmęczeniu psycho-fizycznemu, rzadko w tej sytuacji postrzega aktywność ruchową jako szansę na przeciwdziałanie temu stanowi rzeczy. Wprawdzie kultura masowa przygotowała szeroką ofertę skierowaną głównie do młodego człowieka, w której lansowane są wzorce oparte na kulcie zdrowia, sprawności i urody. Z drugiej strony jednak odbiorcy tej kultury ulegają szerzonym przez nią sugestiom, że pożądane atrybuty można osiągnąć dzięki wyniszczającym organizm dietom, specyfikom kosmetycznym, farmaceutycznym i chirurgii plastycznej. Współczesny człowiek wyczerpany tempem życia zawodowego, poddany społecznej presji na profesjonalizm i zapadający w coraz młodszym wieku na choroby cywilizacyjne wykazuje niechęć do systematycznie podejmowanej aktywności fizycznej. Paradoksalnie preferuje bierny styl życia i nie przejawia chęci do opanowania podstawowych umiejętności ruchowych, a sport traktuje jedynie jako widowisko odbierane z pozycji widza. Najbardziej niepokojącym zjawiskiem jest jednak niechęć dzieci i młodzieży do szkolnego wychowania fizycznego i fakt, że ich styl życia nigdy jeszcze tak bardzo nie przypominał stylu życia ludzi dorosłych jak obecnie.

Kultura fizyczna, ujmowana w kategoriach aksjologicznych, jawi się jako zbiór wartości autotelicznych, czyli realizowanych dla nich samych i cecha ta zawsze była jej fundamentem. W społeczeństwach wysoko rozwiniętych obserwuje się jednak jej stopniowe przechodzenie od autoteliczności do wartości instrumentalnych. Rodzi to zatem pytanie: czy zmiany w sferze postrzegania określonych wartości w obszarze kultury fizycznej mogą stać się antidotum tych zjawisk?

Nauczyciel kompetentny – szansą na zmianę w postrzeganiu wartości kultury fizycznej

Analfabetyzm ruchowy, stale pogarszający się stan zdrowia społeczeństwa, nasilanie się chorób cywilizacyjnych i występowanie problemów zdrowotnych u coraz młodszych osób to fakty. Odpowiedzialność za ten stan rzeczy ponosi jednak nie tylko kultura masowa, ale również osoby powołane do kreowania wartości kultury fizycznej. Szczególne miejsce przypada w tej grupie nauczycielom wychowania fizycznego, którzy za sprawą uzyskanego przez siebie wykształcenia w zakresie nauk społeczno-przyrodniczych i opanowaniu umiejętności nauczania ruchu oraz usprawniania ciała, posiadli stosowne kwalifikacje umożliwiające im efektywne oddziaływanie na wychowanków. Celem owych oddziaływań ma być nie tylko zaspokojenie doraźnych potrzeb uczniów w obszarze somatyczno-motorycznego rozwoju, ale przede wszystkim przygotowanie ich do dbałości o zdrowie, sprawność i budowę ciała po

zakończeniu edukacji szkolnej⁵ Sprawność działania nauczycieli wychowania fizycznego, ich zorientowanie aksjologiczne i szeroko pojęte umiejętności zawodowe warunkować będą kondycję psychofizyczną i jakość życia przyszłych pokoleń.

Wiek XXI ogłoszono stuleciem wiedzy. Od współczesnego nauczyciela wychowania fizycznego oczekuje się zatem, że będzie on osobą kompetentną, przygotowaną do konstruktywnego rozwiązywania problemów niechęci do szkolnego wychowania fizycznego, biernego stylu życia i przygotowaną do „budowania fundamentów zdrowia przez właściwą edukację dzieci i młodzieży”⁶. Z drugiej strony zauważyć należy, iż procesy integracji europejskiej stawiają przed nauczycielem wyzwanie europejskiego profesjonalizmu, a wymagania społeczne zobowiązują go do sprawności w zakresie funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym, zarządzania wiedzą, wspomaganie indywidualnego rozwoju wychowanków. Postulaty te powinny wyznaczać model kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego – już nie tylko biotechnologa, wypełniającego zajęcia ćwiczeniami ruchowymi, ale aksjonauzyciela – przewodnika swoich wychowanków po świecie wartości⁷. Wprawdzie rola tłumacza i mistrza wpisana była od wieków w zawód pedagoga, ale nigdy jeszcze nie miała ona takiego znaczenia jak obecnie, kiedy to efektywność wychowania ma wyrażać się między innymi umiejętnościami uczniów w zakresie sprawności określania sensu w świecie różnych orientacji aksjologicznych. Zdaniem niektórych pedeutologów kompetencji nauczycielskich nie można opanować w sposób techniczny, ponieważ ich nabywanie wynika z umiejętności realizowania własnego potencjału rozwojowego, od ich zdolności, motywacji, zainteresowań humanistycznych i systematycznie podejmowanej pracy nad sobą. Tak ujęte kompetencje wymagają zatem nie tylko adekwatnego systemu szkolenia, ale nauczycielskiej duszy, powołania i pedagogicznej charyzmy, których wskaźnikami będą określone postawy.

Kompetencje nauczycieli wychowania fizycznego – analiza empiryczna

Prezentowany poniżej projekt stanowi fragment szerszych badań prowadzonych nad kompetencjami pedagogicznymi studentów ostatniego roku wychowania fizycznego. Objęto nimi 1148 studentów kończących studia stacjonarne I i II stopnia oraz jednolite studia magisterskie wychowania fizycznego w siedmiu polskich uczelniach. W badaniach posłużono się metodą sondażu

5 R. Cieśliński (2005): *Sytuacja społeczno-zawodowa nauczycieli wychowania fizycznego*. Warszawa, s. 6.

6 J. Kłodecka-Różalska (1990): Promocja zdrowia w wychowaniu fizycznym. *Kultura Fizyczna* nr 3-4, s. 27.

7 A. Pawłucki (1996): *Pedagogika wartości ciała*. Gdańsk.

diagnostycznego z wykorzystaniem technik: ankiety i wywiadu kwestionariuszowego.

Efektywność pracy pedagogicznej w dużej mierze implikowana jest wartościami i dążeniami, które wyznaczają drogi życiowych dążeń samych nauczycieli. Uczniowie liczą na ich wsparcie i pomoc w poznawaniu świata, w odpowiednim przygotowaniu do pracy zawodowej, życia społecznego i uczestnictwa w kulturze, w tym także – kulturze fizycznej. Nauczyciel przygotowuje młodego człowieka do przejęcia odpowiedzialności za rozwój własnej osobowości, do wyznaczania swemu życiu celów i umiejętnego dobierania środków do ich realizacji. Ważnym czynnikiem stają się zatem postawy i dążenia samych nauczycieli, którzy podczas wychowawczych relacji interpersonalnych przekazują posiadaną wiedzę o świecie i jego prawach.

Biorąc za punkt wyjścia fakt, iż od współczesnego nauczyciela oczekuje się przede wszystkim sprawności w zakresie wyjaśniania i ukierunkowywania na określone wartości, dokonano analizy wartości preferowanych przez respondentów, posługując się w tym celu Skalą Wartości M. Rokeacha.

Z przeprowadzonej analizy wynika, iż wbrew obiegowym opiniom na temat młodego pokolenia, sugerującym, iż jest ono zorientowane silnie na wartości materialne, układ wartości preferowanych przez młodych ludzi uległ stosunkowo niewielkim transformacjom na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci. Zmieniły się wprawdzie warunki osiągnięcia i realizowania niektórych celów i dążeń życiowych, ale młodzi w dalszym ciągu jako najważniejsze wartości ostateczne wskazują: zdrowie, zabezpieczenie bytu rodzinie, mądrość i dojrzałą miłość. Na miejscach odleglejszych natomiast lokują takie wartości, jak bezpieczeństwo narodowe, piękno świata i życie pełne wrażeń. Wartości ostateczne to najważniejsze, ponadczasowe cele i odniesienia, natomiast wartości instrumentalne wskazują na pewne walory moralne i kompetencyjne i wśród tej grupy wartości badani wskazywali jako najistotniejsze: ambicję, odpowiedzialność, samodzielność i gotowość kochania. Wartości te wskazywane były znacznie częściej na czołowych miejscach niż uczciwość, grzeczność, uczynność i wytrwałość. Na miejscach ostatnich w grupie wartości instrumentalnych znalazły się takie cechy i kompetencje, jak zdolność, refleksyjność i posłuszeństwo.

U podstaw kompetencji psychopedagogicznych nauczyciela leży także proces samoaktualizacji. Jest to szczególny akt rozwoju osobowości, oparty na tkwiącej w człowieku tendencji do urzeczywistnienia tego, co w nim potencjalnie dane. Zdaniem A. Masłowa oznacza on najwyższą hierarchicznie potrzebę „stawiania się coraz bardziej tym, czym człowiek na swój własny sposób jest i czym potrafi się stać”⁸. Stanowi ona jeden z fundamen-

⁸ A. Masłowa (1990): *Motywacja i osobowość*. Warszawa, s. 86.

tów kompetencji psychopedagogicznych nauczycieli. Jako urzeczywistnianie własnych możliwości, zdolności i talentów jest permanentnym odczytywaniem i wypełnianiem własnego przeznaczenia, a tym samym dążeniem do osiągnięcia pełnej harmonii wewnętrznej. Akceptacja siebie i innych, otwartość na kontakt emocjonalny, wykluczenie etykietowania, poczucie humoru czy twórczość to podstawa kompetencji zawodowych nauczyciela, bez których nie ma szans prawidłowy przebieg procesu wychowania i nauczania. Zwrócić na ten fakt uwagę T. Witkowski, pisząc: „Wyższy poziom aktualizacji siebie stanowi wielką wartość osobową, która owocuje w różnych układach społecznych w myśl przeciwieństwa znanego powiedzenia „nie dasz, czego nie masz” Odnosi się to szczególnie do tych osób, które profesjonalnie uprawiają pozytywne oddziaływania na innych pełniąc obowiązki wychowawcze z odpowiedzialnością za rozwój innych”⁹ Z kolei B. Głodzik zwraca uwagę na to, że nauczyciel chcąc sprostać wyzwaniom współczesności, musi kroczyć drogą aktualizacji siebie, bowiem tylko wtedy będzie w stanie oprzeć się filozofii braku autorytetów, a także stawać się wzorcem i twórcą wartościowych postaw swoich wychowanków¹⁰.

Badania aktualizacji siebie przeprowadzone zostały przy wykorzystaniu Skali Aktualizacji Siebie AS-3 autorstwa T. Witkowskiego. Skala pozwala uzyskać informacje na temat tego, czy badany znajduje się na drodze do aktualizacji określonych cech. Przyjmuje się, iż wyniki powyżej 5,0 wskazują badanych jako tych, którzy aktualizują siebie. Z przeprowadzonej analizy wynika, iż średnią powyżej 5,0 uzyskiwali badani w następujących skalach: lokalizacja siebie w czasie (5,24), akceptacja siebie i innych (5,56), potrzeba odosobnienia (5,12), wykluczenie etykietowania (5,15), stawianie swemu życiu celów (5,09) i poczucie humoru (5,02). Najniższe wyniki uzyskiwali badani w zakresie takich cech, jak: twórczość (2,20), zdolność do przewycięzania dychotomii (2,48), kierowanie się od wewnątrz (2,92) i udział w ogólnoludzkim myśleniu i wartościowaniu (3,00).

Sport jest jednym z największych fenomenów współczesnego świata, a umiejętność kreowania postaw wychowanków względem tegoż zjawiska społeczno-kulturowego jest elementem kompetencji nauczyciela wychowania fizycznego. Zapytano zatem o to, jakie wartości postrzegają respondenci w obszarze sportu. Wypowiedzi ich sugerują, że postrzegają go przez pryzmat pomnażania zdrowia, możliwości zdobywania umiejętności ruchowych, kształtowanie estetycznej sylwetki i doskonalenie psychiczne i fizyczne. Fakt wskazywania jako jednej z bardzo istotnych wartości sportu kategorii „doskonalenie fizyczne i rozwój sprawności psychicznej człowie-

9 T. Witkowski (1978): *Wprowadzenie do skali AS-3*. Lublin, s. 13.

10 B. Głodzik (2008): *Nauczyciel i jego zdrowie w czasach postmodernizmu*. W: A. Grabowiec, J. Bogucki, A. Bochniarz (red.): *Zdrowa szkoła – zdrowy uczeń. Edukacja wobec współczesnych zagrożeń zdrowia*. Lublin, s. 169-170.

ka” daje do myślenia w obliczu tego, iż badani znacznie niżej lokują wartość „rozwijanie osobowości”, która wydaje się być bardzo bliska pierwszej z omawianych kategorii. Podobna sprzeczność pojawia się w przypadku oceny możliwości kształtowania poprzez sport estetycznej sylwetki, która to kategoria znalazła się na II miejscu, podczas, gdy respondenci w niewielkim stopniu postrzegają sport przez pryzmat dostarczania widzowi wartości estetycznych. W najmniejszym stopniu zdaniem przyszłych nauczycieli wychowania fizycznego sport jest nośnikiem takich wartości, jak godne naśladowania wzorce osobowe, a także integracja narodowa i międzynarodowa oraz nauczanie demokracji.

Zapytano respondentów również o to, czy ich zdaniem zagrożenia, z którymi wiązany jest współczesny sport stanowią w ich ocenie istotny problem społeczny. Badani twierdzą, że największym zagrożeniem dla współczesnego uczestnika i odbiorcy widowiska sportowego jest fakt, iż sport staje się płaszczyzną uzewnętrzniania różnego typu negatywnych reakcji i emocji oraz, że z jego uprawianiem wiążą się niekiedy działania niszczące zdrowie, czyli wartość, która w ocenie respondentów jest ze sportem identyfikowana najsilniej. Nie uważają jednak przyszli nauczyciele, aby sport w dużym stopniu upowszechniał wzorce siły i brutalności czy też odciągał młodzież od priorytetowych czynności i obowiązków.

Ważnym elementem roli zawodowej nauczyciela wychowania fizycznego jest jego przygotowanie do pełnienia zadań związanych nie tylko ze szkolnym wychowaniem fizycznym. We współczesnym świecie niezwykle istotny jest problem kompetencji nauczyciela w zakresie kreatora zdrowia, a także animatora aktywności ruchowej w swoim środowisku lokalnym. Z przeprowadzonych badań wynika, iż respondenci, kończący studia wychowania fizycznego czują się najlepiej przygotowani do roli nauczyciela wychowania fizycznego. Zdecydowana większość respondentów uważa swoje przygotowanie w tym zakresie za bardzo dobre i dobre (odpowiednio 66,5% i 30,2%), a nikt nie twierdzi, że nie został do tego typu zadań przygotowany. Nieco gorzej wygląda sprawa przygotowania badanych do ról kreatora zdrowia i animatora aktywności ruchowej w swoim środowisku lokalnym. O ile jeszcze 40,4% badanych twierdzi, że jest dobrze przygotowana do promowania zdrowia i jego wartości, to osób, które deklarują, iż potrafiłyby ożywiać swoje środowiska lokalne przez organizowanie różnego rodzaju zajęć sportowo-rekreacyjnych, jest niewiele. Jedynie 1,4% uważa się za bardzo dobrze przygotowanych, a co trzeci badany (34,5%) oceniał swoje przygotowanie jako dobre. Nie wszyscy badani postrzegają zatem swój przyszły zawód przez pryzmat zadań, jakie stają przed Liderami Zdrowego Stylu Życia lub też na studiach wyższych przygotowanie do tych nowych wyzwań społecznych nie zostało uwzględnione w odpowiednim wymiarze.

Zakończenie

Umiejętność kreowania przez nauczyciela określonych wartości, również wartości w obrębie kultury fizycznej, uwarunkowana jest wieloma czynnikami. Ich podstawą są nie tylko techniczne umiejętności przekazywania określonych postaw, ale przede wszystkim zinternalizowane przez samych respondentów przekonania. Zorientowanie aksjologiczne nauczyciela pozwala przypuszczać, jaki model osobowościowy będzie on ukazywał swoim wychowankom, a oddziaływania jego staną się tym skuteczniejsze im bardziej będzie on postrzegany przez swoich uczniów jako spójny w zakresie głoszonych przez siebie opinii. Preferowane przez nauczycieli wartości dają prawo do wysuwania prognoz co do tego, jakie modele aksjologiczne eksponowane będą przez nich w procesie wychowania, a także jakie miejsce wśród nich będą znajdowały wartości bezpośrednio i pośrednio związane z kulturą fizyczną.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż przyszli nauczyciele wychowania fizycznego wśród wartości ostatecznych wskazują przede wszystkim zdrowie, mądrość, miłość i zabezpieczenie bytu swoim najbliższym. Wartościami instrumentalnymi, które uznają za najważniejsze są natomiast ambicja, odpowiedzialność, samodzielność.

Studenci kończący studia wychowania fizycznego wykazują tendencje do aktualizacji własnych możliwości rozwojowych, zwłaszcza w zakresie cech związanych z kompetencjami nauczycielskimi. Badani prawidłowo lokują siebie w czasie, akceptują siebie i innych ludzi, unikają etykietowania osób ze swojego otoczenia i posiadają poczucie humoru. Potrafią także określać własne priorytety życiowe i poprawnie dobierać środki służące ich realizacji. Z punktu widzenia procesów przekazywania określonych wartości niepokoić może jedynie fakt, iż badani uzyskują niskie wyniki w skalach odnoszących się do twórczości, wewnątrzsterowności i uczestnictwa w ogólnoludzkim myśleniu i wartościowaniu. Badania dotyczące aksjologicznych wymiarów sportu dowodzą, że studenci skłonni są postrzegać zjawisko to raczej w kategoriach wartości niż potencjalnych zagrożeń, jakie może on ze sobą nieść. Najtrudniejszym problemem jest w ich samoocenie natomiast fakt, iż nie czują się oni przygotowani do roli pedagogów – animatorów, potrafiących podejmować twórcze działania i organizować środowiska wychowawcze z intencją eksponowania wartości kultury fizycznej, szerzenia aktywności ruchowej czy propagowania postaw prozdrowotnych. Fakt ten powinien z pewnością stać się istotną wskazówką dla uczelni wyższych kształcących przyszłych nauczycieli wychowania fizycznego, w których dostrzec należy przede wszystkim ludzi wrażliwych na wartości, wykazujących szerokie zainteresowania światem, umięjących współpracować i organizować zespół dla rozwiązywania wszelkich problemów, które niesie ze sobą współczesny świat.